

Biodiversitet på kirkegården

Morten DD
Naturhistorisk Museum Aarhus

Biodiversitet i Aarhus Nordre Provsti

Rapport fra Naturhistorisk Museum

VIRKEMIDLER

FRØBLANDINGER MED VILDE DANSKE ARTER

En af de foretrukne metoder til forvildning i haver, parker, kirkegårde mv. er udsåning af frøblandinger. Markedet er enormt, og det er svært at bevare overblikket. Med den erfaring, som vi har fået i løbet af de seneste år, er der dog én klar anbefaling: keep it simple! Hvis man køber frøblandinger med 15, 20 eller 25 forskellige blomster i, er der garanti for, at ganske få arter kommer til at dominere det hele. Derfor vil vi anbefale, at man fokuserer på frø af ganske få arter, som gror godt og frodigt, og som samtidigt er gode nektar- og pollenkilder. En blanding, hvori indgår kællingetand, rødkløver, blåhat, røllike, hvid okseøje, almindelig knopurt og nældeklokke indgår, vil gro højt og godt og sikre tilgængelighed af nektar og pollen til en lang række af bestøvere sommeren igennem. Vi vil anbefale, at man kontakter et frøfirma som Nykilde og forhører sig om mulighederne.

ART/SLÆGT	LATIN	M	A	M	J	J	A	S	O
Alant	<i>Inula</i>				x	x	x		
Almindelig fredløs	<i>Lysimachia vulgaris</i>				x	x	x		
Anisisop	<i>Agastache foeniculum</i>				x	x	x	x	
Baldrian	<i>Valeriana</i>				x	x	x		
Blodrød storkenæb	<i>Geranium sanguineum</i>			x	x	x			
Blå anemone	<i>Anemone hepatica</i>	x	x						
Blåbær	<i>Vaccinium myrtillus</i>		x	x					
Blåhat	<i>Knautia</i>			x	x	x	x		
Brombær	<i>Rubus</i>				x	x	x		
Bærmispel	<i>Amelanchier</i>			x	x				
Dagpragtstjerne	<i>Silene dioica</i>			x	x				
Dild	<i>Anethum graveolens</i>				x	x	x		
Erantis	<i>Eranthis hyemalis</i>	x							
Fingerbøl	<i>Digitalis</i>				x	x	x		
Forårslyng	<i>Erica carnea</i>	x	x						
Fuglekirsebær	<i>Prunus avium</i>		x	x					
Galtetand	<i>Stachys</i>				x	x			
Gederams	<i>Epilobium</i>				x	x	x		
Gyldenris	<i>Solidago</i>					x	x	x	
Hedelyng	<i>Calluna vulgaris</i>					x	x	x	
Hestehov	<i>Petasites hybridus</i>	x	x						
Hindbær	<i>Rubus idaeus</i>				x	x	x		
Hjertespad	<i>Leonurus cardiaca</i>				x	x			
Hjortetrøst	<i>Eupatorium cannabinum</i>					x	x	x	
Hjulkrone	<i>Borago officinalis</i>			x	x	x	x	x	
Honningurt	<i>Phacelia tanacetifolia</i>				x	x	x	x	x
Hvid anemone	<i>Anemone nemorosa</i>	x	x						

EGEN OPFORMERING AF STAUDER

På mange kirkegårde er der i dag en række tomme gravsteder, som bare henligger som bare jord eller med et interimistisk dække af løv. Der er et stort potentiale for at etablere "planteskoler", hvor man her opformerer stauder, der ikke blot kan bruges til senere udplantning på gravsteder, men også som afklip til buketter til kirkelige begivenheder. Enkelte kirker arbejder alle på denne måde, og i fx Favrskov Provsti er det allerede sat i system, ligesom man i Egå Kirke benyttede sig af systemet.

Figur 7. Storblomstret kulsukker er en særdeles fin bunddækkeplante til insekter

BUNDÆKKENDE PLANTER

Et spørgsmål, som gentagne gange meldte sig under besøgene på kirkegårdene, var sagen om bunddækkende planter på bl.a. gravstederne. I dag bruges mange steder guldjordbær, som er en sydeuropæisk art, der ikke tiltrækker det store insektliv. Den kan dog heller ikke anses for decideret skadelig, da den skaber rum for jordbundslevende dyr. En art, der entydigt kan anbefales som bunddække (når man ikke vil benytte sig af skvalderkål!), er **storblomstret kulsukker**, der med sine hvidgule, dybe blomster tiltrækker et væld af bier fra det tidligere forår. Af andre arter vil også vorterod og anemoner kunne komme i spil, men især vorterod er ofte uønsket pga. sit store spredningspotentiale.

BEVARELSE AF GAMLE TRÆER

En del kirkegårde udmærker sig ved forekomst af ældre træer. I bymiljøet gælder den generelle betragtning, at gamle træer er det mest uerstattelige naturelement, og vi vil derfor anbefale, at man lægger sig i selen for at bevare gamle træer så længe som muligt. Hvis

KOMPOST/KVASBUNKER

På de fleste af kirkens arealer produceres der i løbet af året en stor mængde afklip af buske, træer mv. Typisk køres det på genbrugsstationen, men der er et stort potentiale i anvendelse lokalt på kirkens arealer, enten som flis/kompost eller som ingrediens i kvasbunker eller -hegn. Kvashegn kan etableres ved, at man med stolper afgrænser området, inden for hvilket man samler kvaset. Kvasbunker vil typisk være vigtige ynglepladser for fx gærdesmutter og andre småfugle, ligesom det normalt vil være her, at pindsvin overvintrer. Netop pindsvinet er en art i rivende tilbagegang

STENDIGER / STENDYNGER

De fleste ældre kirkegårde har allerede et stendige, og omkostningerne ved nyetablering vil i mange tilfælde overstige gevinsterne. Derimod er eksisterende stendiger af meget stor betydning for en lang række arter, det gælder både laver, mosser og fx snegle. Derfor vil vi stærkt anbefale en politik for beskyttelse af stendigernes natur, således at der hverken sprøjtes eller brændes. Alene det faktum, at stendiger er langt skrøbeligere uden vegetation end med vegetation, bør tale for, at man prioriterer naturen her.

BYGNINGER OG TAGE

I de senere år er der kommet stadigt større fokus på grønne tage, især i klimatilpasningssammenhæng. Kirkernes tage er typisk fredede, men til gengæld er sognehuse, redskabsskure mv. steder, hvor man kan arbejde med biodiversitet på bygninger. Frem for at taget er en befæstet overflade, hvorfra regnvandet lynhurtigt strømmer væk og kan skabe oversvømmelser andre steder, er grønne tage en slags svamp, der i løbet af et år kan optage eller forsinke nedbøren. Et grønt tag kan reducere nedbøren, som løber videre, med mellem 60 og 80%, hvilket på et tag på 500 kvadratmeter indebærer, at taget optager 200 kubikmeter vand. Vegetationen og fordampningen herfra medvirker i høj grad til at sænke temperaturen i byen. Grønne tage beplantes typisk med virkelig tørketolerante arter som arter af stenurt, der kan være udmærkede nektar- og pollenkilder for sommerfugle og bier.

FUGLEKASSER

Ved besøg på provstiets kirkegårde er der de fleste steder noteret en bemærkelsesværdig mangel på redekasser til fugle. I mangel på hule træer eller hulninger i selve kirkebygningen er redekasser et oplagt alternativ, eftersom mange kirkegårde rummer ældre træer, der sagtens kan bære opsætning af redekasser. I træerne kan opsættes redekasser til mejser med hul diameter på 2½-3 cm og kasser til stære med hul diameter på 5 cm. Især stæren, som er i kraftig tilbagegang som ynglefugl i Danmark, kan hjælpes med redekasser, og da kirkegårde typisk har arealer med tæt klippet græs, som stæren foretrækker, vil det være et helt oplagt tiltag. Opskrifter på redekasser kan findes her. Også mursejlerne kan med fordel hjælpes med redekasser. Læs mere om Tornby

Figur 8. Fugle er ikke kræsnе. Her en stære ved en decideret skævt ophængt redekasse.

Figur 9. Vedbend slår kun meget sjældent værtstræet ihjel og er tværtimod særdeles dekorativ, når den klatrer.

SKOVKIRKEGÅRDE

På flere kirkegårde har man allerede nu skovkirkegårde, og flere er under etablering. En skovkirkegård får et andet mikroklima end de ordinære kirkegårdes mere "busksteppe"-agtige mikroklima, og det vil derfor være en anden vegetation, der trives her. Som bunddække vil vedbend være oplagt, men det anbefales kraftigt, at den får lov til at klatre op ad træerne, idet den både vil blomstre og skabe nye levesteder for fx småfugle. Risikoen for, at træet bliver kvalt af vedbend er så minimal, at fordelene ved klatrende vedbend langt opvejer ulemperne. Som øvrig skovbundsflora anbefales helt klassiske arter som hvid anemone, blå anemone (med skyldig reference til Kaj Munk), stor fladstjerne, vorterod og bingelurt, der alle giver et fint bunddække. Evt. kan udplantes bregner som fx engelsød.

FULDEMANDSSLÅNING

I dag henligger mere end 500 km², dvs. over en procent af landets areal som græsplæner. En del af disse bruges i udpræget grad rekreativt, og det er ganske legitimt, at menneskets behov på sådanne steder vægter højest. Men mange arealer ligger som græsplæner "bare fordi". Fordi det er sådan, vi plejer at gøre, eller fordi det er det nemmeste. Her er der et stort potentiale for at give plads tilbage til naturen. Det behøver ikke altid involvere udsåning af blomsterfrø eller udplantning af stauder og buske, ej heller er det

Figur 10. Her slås en tilfældig tredjedel af et græsareal med en frontmonteret høster.

et naturgivet alternativ, at det er det bedste alternativ at lade det gro vildt og voldsomt. Når gødskede græsplæner gror til, ender de nemlig i højt græs, som på et tidspunkt visner og hobes op og kommer til at ligne enhver grøftkant i landet. En homogen græsplæne er levested for ganske få arter, men hvis man fx undlader at slå enkeltpartier, opstår der straks flere levesteder. Den mest effektive måde at forvandle en græsplæne til et forskelligartet levested er den såkaldte fuldemandslåning, hvor man fx hver 14 dag slår en fjerdedel af arealet ganske tilfældigt. Efter endnu 14 dage gentager man øvelsen, igen tilfældigt, og så fremdeles i løbet af sæsonen. Allerede efter to slåninger er der fire kombinationer på arealet, efter

tre slåninger otte, og efter 4 slåninger er min ideelt set oppe på 16 forskellige kombinationer af græs. Noget er fx slået første gang, men ikke de næste tre, andre arealer er slået de to midterste gange, og måske ligger nogle arealer hen helt uden slåning.

Elsted Kirke

	Natur-kontekst Elsted Kirke ligger i landsbyen Elsted nord for Aarhus. Nærmeste arealer er dyrkede marker, småskove og krat samt et tæt-lavt bymiljø med ældre haver.
	Generelt udtryk Elsted Kirke fremstår som en særdeles varieret kirkegård med både varieret topografi og historik. Der er både skovpartier, krat, diger, græslandsarealer og mere klassisk kirkegård. Elsted Kirke fremstår allerede som en lokalitet med en væsentlig værdi for biodiversiteten.
	Spændende stendiger Stendigerne huser ikke blot interessante arter af laver og mosser; der er også et ganske artsrigt urteflor, især på den østlige del, og det anbefales, at man holder "plejen" på et absolut minimum og lader naturen udfolde sig så frit som muligt lige her.
	Skovkirkegård og vedbend Skovkirkegården er allerede under fin udvikling med bunddække af vedbend flere steder, men det anbefales stærkt, at man etablerer bevoksninger af naturlige skovbundsarter som anemoner, vorterod, bingelurt og kodriver frem for påskeliljer og andre havearter.
	Klatrende vedbend Uden for skovkirkegården får vedbend lov til at vokse i højden. I skovkirkegården har man hidtil forhindret vedbend i et gro opad. Det anbefales stærkt, at man lader den klatre frit. Vedbend vil ikke slå træerne ihjel, men til gengæld give arealet mere karakter.
	Skrånende græsarealer med urter I dag er nordvesthjørnet af arealet skrånende med græs; man kunne med fordel etablere et bunddække af fx lav kulsukker, kodriver, eventuelt endog skvalderkål, så man i stedet for græsslåning kunne lade arealet passe sig selv.
	Kvasbunker og -hegn I kanten af kirkegården er der etableret kvasbunker, som er særdeles velegnede som levested for bl.a. småpattedyr. Det anbefales, at man udbygger og forlænger hegnet, hvor det er muligt.

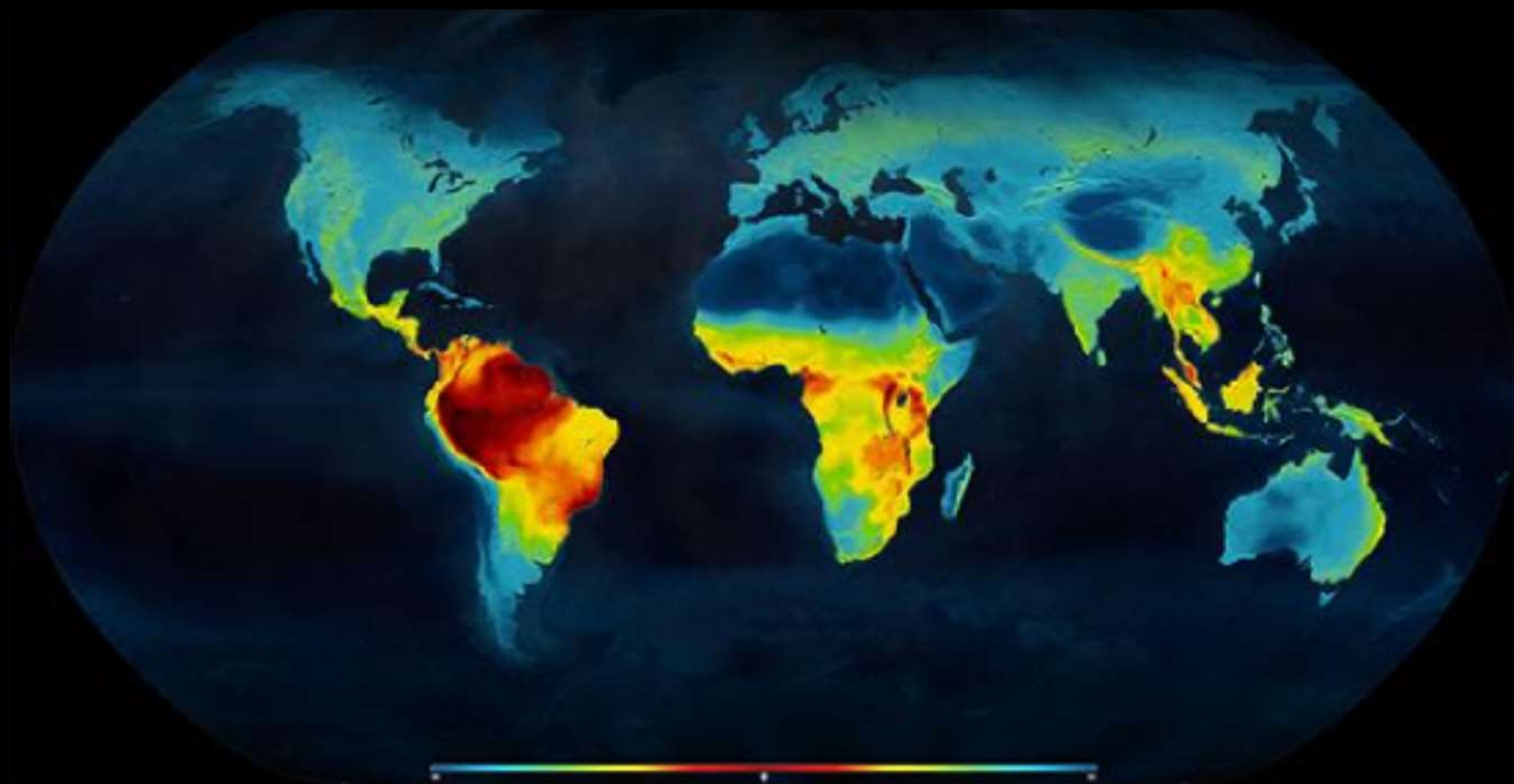

Filer **Hjem** Indsæt Sidelayout Formler Data Gennemse Vis Hjælp

Klip Kopier Sæt ind Formatpense Udlipsholder Fonttype Fontstørrelse A A+ A- Ombryd tekst Standard Flet og centrér Typografier Betinget formatering Formater som tabel Celletypografi Indsæt Slet Formater Redgøring Autosum Udflyd Ryd Sorter og filter Søg og vælg Følsomhed

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W
1	Dato	Observat	TurID	TurTidStar	TurTidSlut	TurKomme	Observatø	Indtaster	KlasseLatir	OrdenLatir	FamilieLat	KlasseDan	OrdenDan	FamilieDan	ArtID	Artsnavn	Latin	Rødlitestz	BilagI	BilagIV	BilagV	Sjældenh	Antal
2	#####	3035317	829590				Lars Henni	Lars Henni	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	2 in
3	#####	3035319	829590				Lars Henni	Lars Henni	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	1 in
4	#####	3035322	829590				Lars Henni	Lars Henni	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	1 a
5	#####	1268963	348296				Anne Andé	Anne Andé	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	1 in
6	#####	1984443	532372				Zelina Petz	Zelina Petz	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	1 in
7	#####	1984457	532372				Zelina Petz	Zelina Petz	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	1 in
8	#####	1967444	529026				Zelina Petz	Zelina Petz	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	2 in
9	#####	2618520	698875				Peter Boni	Peter Boni	Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	1 in
10	#####	79018	84984				Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1 a
11	#####	133398	99516				Klaus Heri		Insecta	Lepidopter	Lycaenidae	Insekter	Sommerfu	Blåfuglefa	827	Violetrand	Lycaena hi	NT				Relativ sjæ	1 in
12	#####	471231	129988				Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1 a
13	#####	497863	139197			Gedevase	Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1
14	#####	497865	139198	05:40	05:40	Gedevase	Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1 a
15	#####	498189	139305	07:50	08:05		Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1
16	#####	513958	143856				Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Rodentia	Muridae	Pattedyr	Gnavere	Ægte mus	914	Husmus	Mus musci	NT				Almindelig	1 a
17	#####	513959	143857				Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Rodentia	Muridae	Pattedyr	Gnavere	Ægte mus	914	Husmus	Mus musci	NT				Almindelig	1 a
18	#####	517460	144765			Gedevase	Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Rodentia	Muridae	Pattedyr	Gnavere	Ægte mus	914	Husmus	Mus musci	NT				Almindelig	1 a
19	#####	517815	144840				Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Rodentia	Muridae	Pattedyr	Gnavere	Ægte mus	914	Husmus	Mus musci	NT				Almindelig	1 a
20	#####	548700	152841				Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1 a
21	#####	554526	154501				Anders Tv	Anders Tv	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1
22	#####	556231	154988				Anders Tv	Anders Tv	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1
23	#####	557237	155277				Anders Tv	Anders Tv	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	3
24	#####	567794	158571			Gedevase	Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1
25	#####	569580	159076	22:59	23:00		Anders Tv	Anders Tv	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1
26	#####	577545	161435				Anders Tv	Anders Tv	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1
27	#####	595635	166661				Thomas Vi	Thomas Vi	Mammalia	Carnivora	Canidae	Pattedyr	Rovdyr	Hunde	925	Ræv	Vulpes vulp	NT				Almindelig	1 a
28	#####	595645	166661				Thomas Vi	Thomas Vi	Magnoliop	Ranuncula	Ranuncula	Tokimblad	Ranunkelo	Ranunkelfi	3845	Kredsblad	Ranunculo	NT				Almindelig	1 i
29	#####	595646	166661				Thomas Vi	Thomas Vi	Lilionside	Zosterales	Potamoep	Enkimblad	Ålegræs	Vandeksfa	8102	Bust-Vand	Potamoep	NT				Hist og her talrig	w

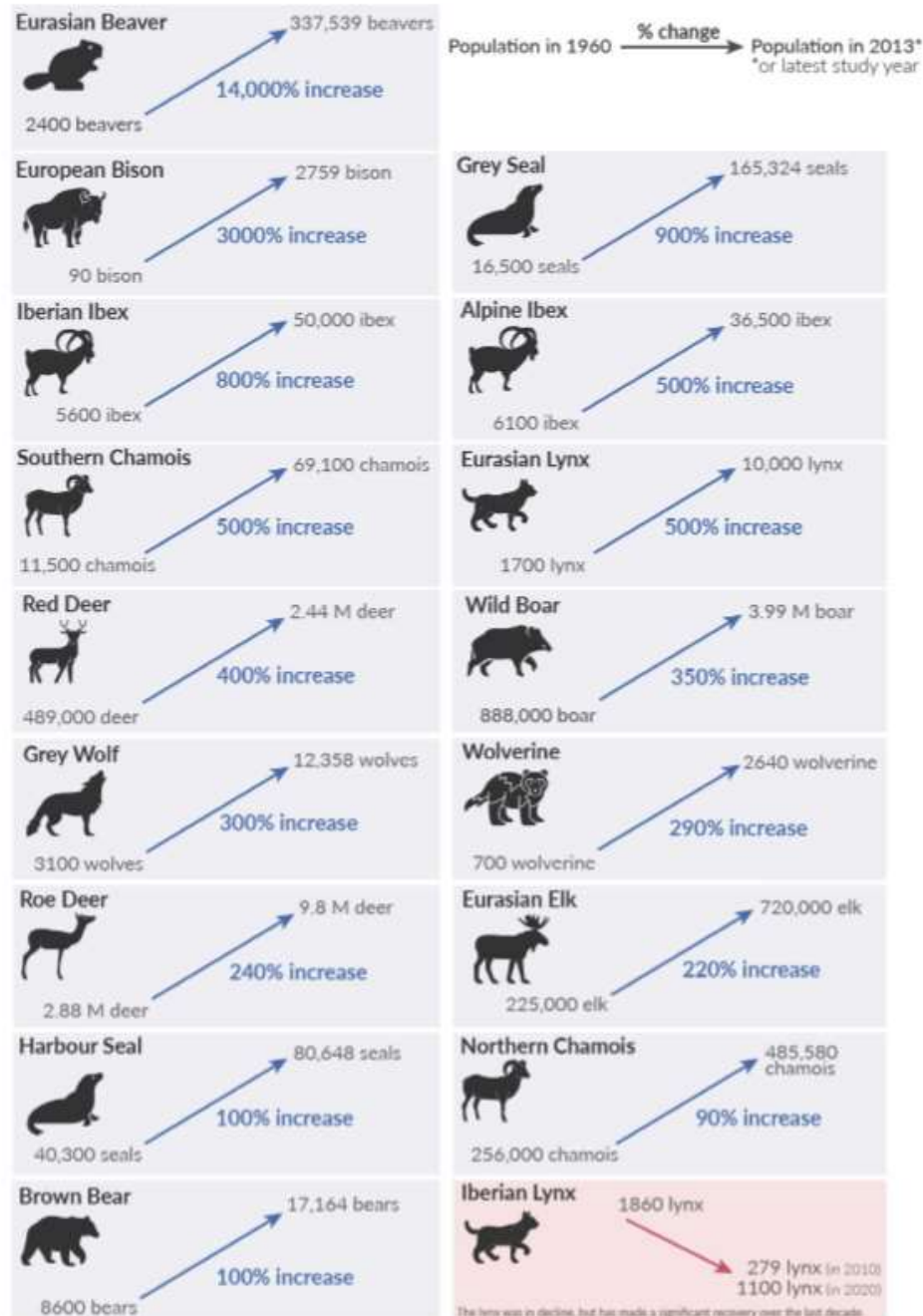

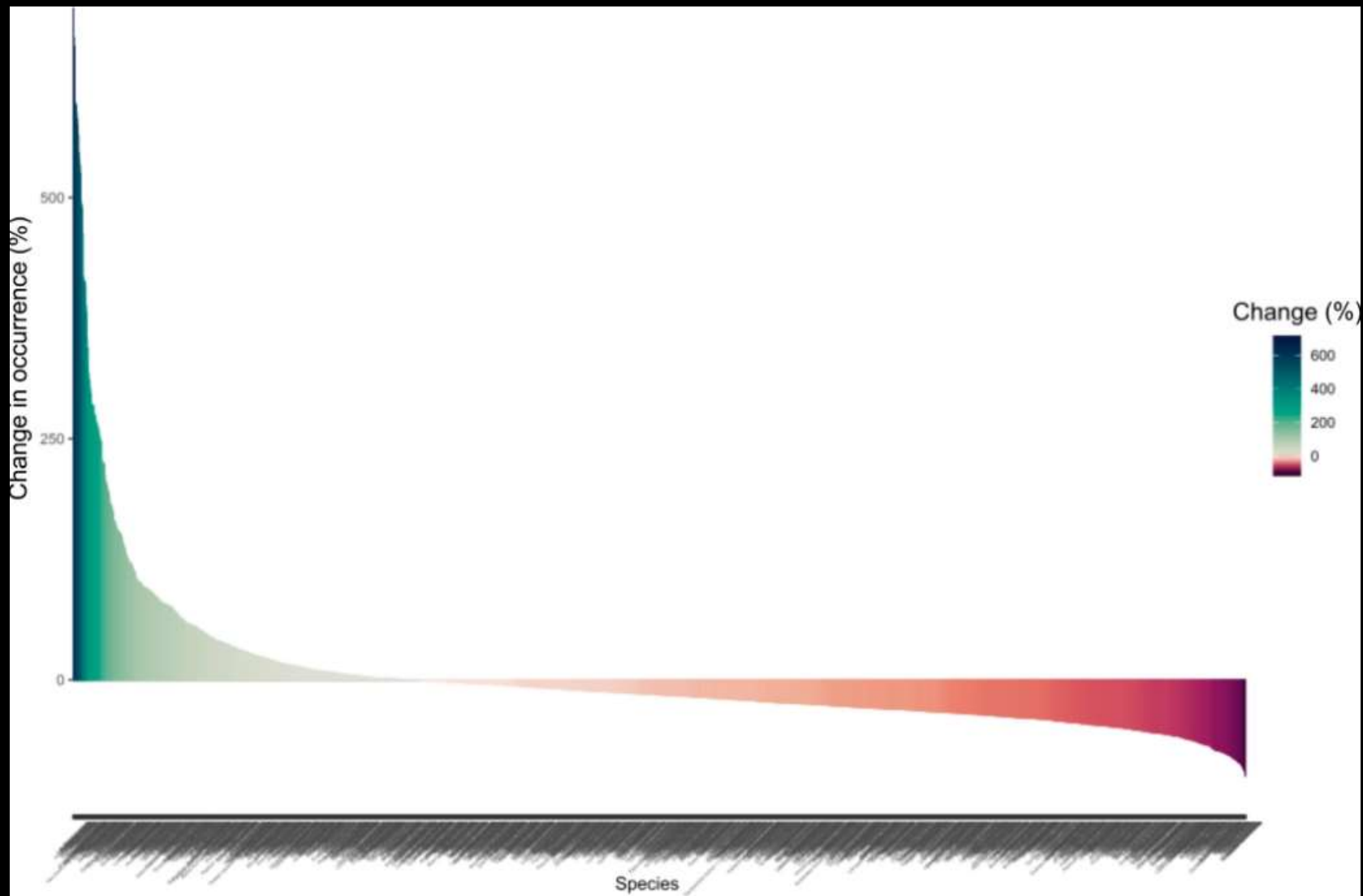

Wildlife is making a comeback in Europe

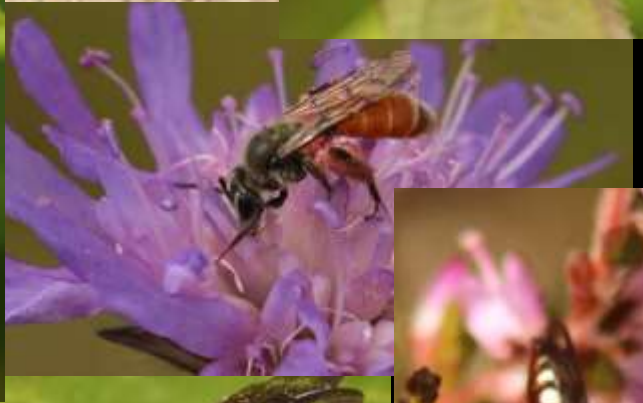

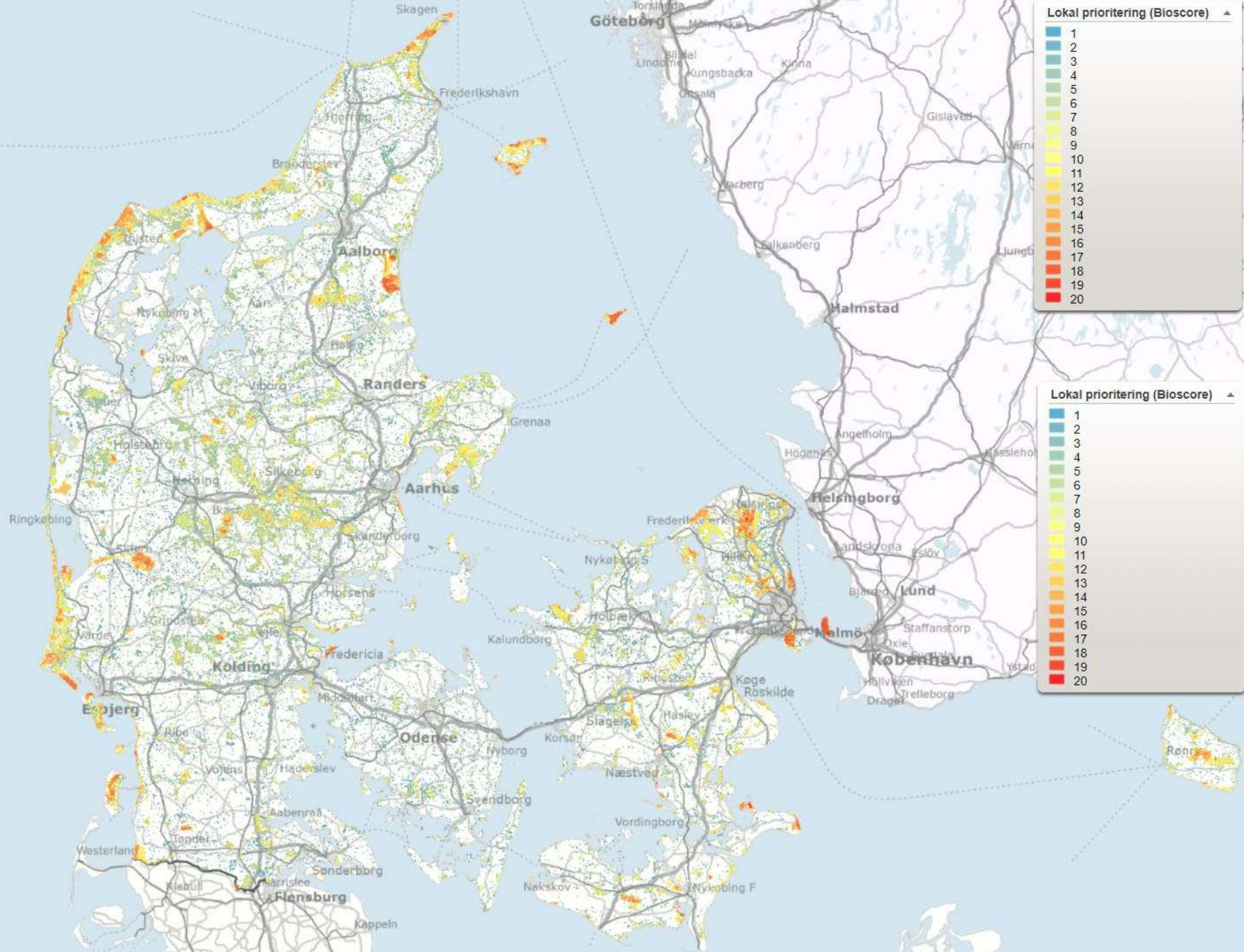

+

-

2 km

ETRS89 ©ST/Imag
504753 0, 9001407 9
WGS84 Bredoe/Lampde
E8 1966811, S8 44300 E

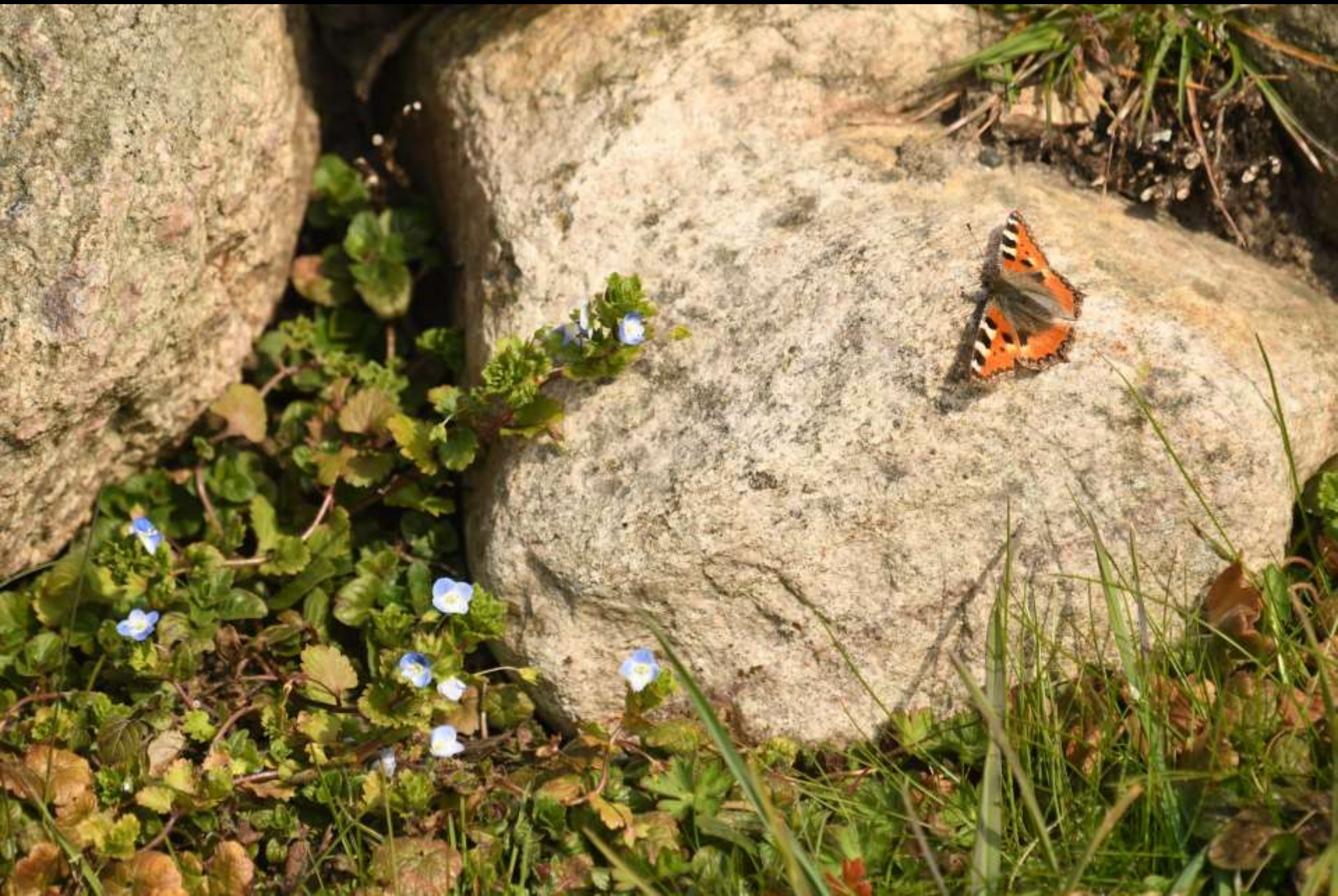

VILD MED
VILJE så luk
reven

DR.DK

DRTV

DR LYD

FORSIDE

KATEGORIER

LIVE

BØRN

ULTRA

TV-GUIDE

Giv os naturen tilbage

DR1 | 1 SÆSON

 AFSPIL NU

MIN LISTE

